

cualificado certamente nalgún lugar da obra polos editores como un dos máis importantes proxectos de investigación lingüística emprendidos na península no século pasado. A obra é o resultado do traballo realizado durante varios anos por Santi Cortés, catedrático de ensino secundario e autor doutras obras de carácter historiográfico, e Vicent García Perales, doutor en filoloxía catalá e profesor na Universidad Cardenal Herrera-CEU.

Os materiais foron recadados de diferentes arquivos, entre os máis importantes a Fundación Menéndez Pidal, o Centro de Humanidades y Ciencias Sociales do CSIC, a Residencia de Estudiantes e tamén algunhas bibliotecas e arquivos privados. Os editores conseguiron reunir preto dun milleiro de documentos de entre os que escolmaron 322 cartas que aparecen transcritas, editadas e debidamente anotadas neste volume. Segundo declaran na presentación (*Origen, desarrollo y razones de un proyecto frustrado*), a súa pretensión non foi facer unha recolección exhaustiva de todos materiais, senón dar á luz os máis interesantes polo seu contido e tamén aqueloutros que conteñen informacións descoñecidas deica agora.

A primeira carta é do 9 de outubro de 1910 (de Ramón Menéndez Pidal a Miguel de Unamuno suxeríndolle a necesidade de realizar un “mapa lingüístico de España”), a última, de febreiro de 1976, de Rodríguez-Castellano a Tomás Navarro Tomás (ofrecéndolle noticias de actualidade política de España e comentando agoreiramente que “pudiera ocurrir que cuando cambien las cosas —entre otras, el actual snobismo lingüístico— los estudiosos vuelvan los ojos hacia los trabajos del Atlas iniciado y dirigido por usted, con tanto acierto.”). Do conxunto das cartas editadas, case todas inéditas, a maioría son da autoría dos investigadores participantes directos no proxecto: Tomás Navarro Tomás (104), Manuel Sanchis Guarnier (75), Lorenzo Rodríguez-Castellano (61), Aníbal Otero (32), Francesc de Borja Moll (11), Aurelio M. Espinosa Jr. (8), Luís F. Lindley Cintra (8) e Armando N. de Gusmão (2). Un pequeno feixe está asinado por persoas que dalgún xeito estiveron ligadas con algunha

CORTÉS CARRERES, SANTI / VICENT GARCÍA PERALES (2009): LA HISTORIA INTERNA DEL ATLAS LINGÜÍSTICO DE LA PENÍNSULA IBÉRICA (ALPI). CORRESPONDENCIA (1910-1976). València: Universitat de València, 514 pp.

Con data de 2009 publicouse no servizo de publicacións da Universitat de València este completo volume de correspondencia vinculada co desenvolvemento do proxecto do *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica (ALPI)*,

das fases da investigación: Ramón Menéndez Pidal (14), Rafael Lapesa (2), Rafael de Balbín (10) e algúns outros.

A correspondencia aparece ordenada cronoloxicamente e agrupada nos seis capítulos que constitúen o cerne do libro: *I. Proceso de gestación, primeras excursiones e interrupción de la guerra civil (1910-1937)*, *II. Reanudación y retorno de los materiales expatriados (1939-1951)*, *III. Entendimiento con Portugal y terminación de las encuestas (1951-1956)*, *IV. Traslado de los materiales a Mallorca e inicio del proceso de cartografía. El Congreso de Lisboa (1957-1959)*, *V. Preparativos finales y edición del volumen inicial (1959-1962)* e *VI. Etapa final: un proyecto inacabado (1962-1976)*.

As cartas editadas permiten apreciar testemuños directos sobre as causas e motivos que moveron a Menéndez Pidal e a Tomás Navarro Tomás a impulsar e dirixir un proxecto de investigación que pretendía realizar unha recolla de información lingüística dialectal similar, en calidade e características, ás que xa se emprenderan ou estaban a realizarse noutros lugares de Europa. O epistolario pon á vista dos lectores as dificultades que tivo o proxecto xa desde o seu inicio, as distintas etapas que atravesou e as polémicas en que se viron envoltos os investigadores participantes. Neste sentido, resulta especialmente ilustrativo o episodio das discrepancias entre Luís F. Lindley Cintra e A. Otero pola interpretación da ditongación en *ou* e *ei* nalgúns puntos de Portugal (carta 170 e ss.). As cartas axudan tamén a coñecer as pexas políticas, administrativas e humanas que foi encontrando o traballo ó longo dos anos e os conflitos orixinados polas relacións persoais e profesionais entre colaboradores. O epistolario é un reflexo de case un século da historia política, social e científica de España; un século inzado de feitos gloriosos (o rexurdir científico de España durante a época republicana) e de feitos tráxicos (as consecuencias que a guerra e a ditadura tiveron para a sociedade, a universidade e o desenvolvemento científico do país). O libro péchase cun

imprescindible índice onomástico, un índice numerado das cartas (con data, autor e destinatario) e un apéndice gráfico composto por fotos, imaxes dos cadernos, mapas, materiais complementarios utilizados nas enquisas e a reprodución facsimilar dalgúns cartas e documentos.

Os materiais que compoñen o volume están editados con rigor. As notas engadidas, suficientes en número pero ás veces escasas polo seu contido, complementan os textos e axudan a comprender mellor as referencias e persoas citadas na correspondencia. A pesar de que o criterio seguido polos editores para a selección dos materiais editados resulta comprensible e razoable, moitos especialistas dos estudos lingüísticos agradecerían que na escolla se incluísen tamén aquelas misivas que tratan cuestións máis técnicas e específicas do traballo de tratamento e edición dos materiais publicados no primeiro e único volume do *ALPI*.

O traballo sólido e imprescindible realizado por Santi Cortés e Vicent García súmase, de xeito destacado, a unha serie de investigacións sobre o proxecto do *ALPI* que varios investigadores veñen achegado nos últimos anos (entre outros: Ignacio Pérez Pascual, Xesús Alonso Montero, Mario Pedrazuela Fuentes e David Heap) e que contribúen a completar a historia deste proxecto infausto e tan inxustamente esquecido. O coñecido episodio padecido por Aníbal Otero, colaborador galego no *ALPI*, de quen o profesor Alonso Montero acaba de publicar unha indispensable biografía (que completa e corrixe algunha das interpretacións que se presentan no libro que se comenta), é quizais o reflexo máis tráxico de como a guerra civil crebou a vida de moitas persoas e malfadou un proxecto nacido nunha época de brillante progreso científico.

Xulio Sousa